

Humanist pedaqogikada ailə tərbiyəsinin əhəmiyyəti

Aygün Əli qızı Umarova

Bakı Dövlət Universiteti

E-mail: umarovaaygun51@gmail.com

Rəyçilər: p.ü.f.d., dos. F.M. Allahverdiyeva,
p.ü.f.d., dos. S.S. Əliyeva

Açar sözlər: cəmiyyət, ailə, ailə institut, münasibət, tərbiyə, valideyn, təsir

Ключевые слова: общество, семья, институт семьи, отношение, воспитание, родители, влияние

Key words: society, family, family institution, attitude, upbringing, parents, influence

Ailə ənənəvi olaraq fərdlərin doğulduğu və ilkin tərbiyəsinə, fiziki, psixoloji və ümumiyyətlə sosial müdafiə və dəstəyi təmin edən əsas sosial qrup hesab olunur. Bundan əlavə, ənənəvi tərifi görə, ailə zamanla dəyişən və bir neçə nəslin fərdlərindən ibarət olan bir sosial sistemdir. Adətən belə bir sistemin bütün üzvləri ailə bağları ilə birləşir, yəni. ər-arvad, valideynlər və uşaqlar, qardaşlar və bacılar, birlikdə yaşayan və ümumi bir ev təsərrüfatına rəhbərlik edən çoxtərəfli münasibətlər. Ailəni cəmiyyətin sosial institutlarından biri hesab etməkdə mövcud yanaşmaların təhlili, həmçinin açıq cəmiyyətdə aktiv bir sosial sistemin mahiyyəti və məzmunu ailənin sosial-pedaqoji xüsusiyyətlərində üç əhəmiyyətli elementi ayırd etməyə imkan verir:

1) təsnifat əlamətləri (ailə növləri və onların ailə quruluşu, ailənin xarakterik sosial və pedaqoji hadisələri və prosesləri, sağlamlıq vəziyyəti, sosial hərəkətliliyi, istehlakçı davranışı və s.);

2) ailənin həyat problemlərinin xarakteri (həyat yoldaşlarının və uşaqların dəyərlərinin nisbəti, ailədaxili rollar, kişilərarası uyğunlaşma, uşaq yetişdirmə və s.);

3) ailənin potensialı (intellektual, mənəvi, təhsil, iqtisadi potensial, o cümlədən ailənin psixoloji sağlamlığının hazırkı vəziyyəti və s.).

Ailənin həyat növlərinin tipologiyası ilə yanaşı, ona xas olan sosial-pedaqoji hadisələri və prosesləri kiçik bir sosial qrup olaraq nəzərdən keçirmək üçün onu bir sosial institut olaraq xarakterizə etmək vacibdir. Ailədə, sosial aktiv şəxsiyyətin öz qabiliyyətləri ilə cəmiyyətə qaytarılması prosesi baş verir. Müasir ailə, uşağın ictimailəşməsinə kömək edən bir çox funksiyaları yerinə yetirir. Əsas olanlar A.N. Elizova görə, həm yerli, həm də xarici ailələrə tətbiq oluna bilən iyerarxik quruluşda əks olunur. Onun fikrincə, belə bir şərti quruluş ailənin əsas funksiyalarını tamamilə əks etdirir:

1. Uşaqların doğulması və tərbiyəsi; 2. Dəyərlərin qorunması, inkişafı və sonrakı nəsillərə ötürülməsi və cəmiyyətin ənənələri, sosial və təhsil potensialının toplanması və həyata keçirilməsi; 3. İnsanların psixoloji rahatlıq və emosional dəstək ehtiyaclarını, "Mən"inin dəyərini və əhəmiyyətini, emosional istiliyi və sevgini təmin etmək; 4. Bütün ailə üzvlərinin şəxsiyyətinin inkişafı üçün şərait yaratmaq; 5. Cinsi və etik ehtiyacların ödənilməsi; 6. Birgə asudə vaxta olan ehtiyacların ödənilməsi; 7. Birgə ev təsərrüfatının təşkili, ailədə əmək bölgüsü, qarşılıqlı yardım; 8. Bir insanın sevdikləri ilə ünsiyyətə olan ehtiyacının ödənilməsi; 9. Ata və ya analıq üçün fərdi ehtiyacların ödənilməsi, uşaqlarla təmas; 10. Ailənin maddi dəstəyi üçün fəaliyyətlərin təşkili; 11. İstirahət funksiyası - ailə üzvlərinin sağlamlığını qorumaq, istirahətlərini

təşkil etmək, insanlardan stressi aradan qaldırmaq.

Bir insanın ailədə sosiallaşması əsasən ənənəvi mexanizmin hərəkəti, ailədə hökm sürən norma və dəyərlərin şüursuz şəkildə tənqidi qəbul edilməməsi və bu formalarda özünü dərk etməsi nəticəsində həyata keçirilir.

A.A. Rean və ya L.L. Kolominski tərəfindən qeyd edilən və məqsədyönlü olaraq, tənzimlənməmiş bir proses olaraq, eyni zamanda sosiallaşmasının olma ehtimalı ailədəki sosiallaşmaya da aiddir. İnkişaf edən bir şəxsiyyətin sosial təcrübəsi həm nənə-baba ilə ünsiyyət qurarkən, həm də kiçik bacısı ilə münacişələrdə və böyük qardaşın təqlidi nəticəsində zənginləşir.

Ana, ata, qardaş, bacı, baba, nənə və digər qohumlarla sıx əlaqələr qurarkən, həyatın ilk günlərindən uşağın şəxsiyyət quruluşu formalaşır. Qohumlarının dünyasına girir, davranış normalarını qəbul edir. Buna görə də valideynlər uşağın həyatında böyük və məsuliyyətli rol oynayır. İlk davranış nümunələrini təqlid edirlər. Uşaq təqlid edir, ana və ata kimi olmağa çalışır. Valideynlər uşağın şəxsiyyətinin formalaşmasının əsasən özündən asılı olduğunu başa düşdükdə, bütün hərəkətləri və davranışları uşağın bu keyfiyyətlərin və insan dəyərləri anlayışının formalaşmasına kömək edəcək şəkildə davranırlar. Belə tərbiyə prosesini kifayət qədər şüurlu hesab etmək olar, çünki davranışına daim nəzarət etmək, digər insanlara münasibət, ailə həyatının təşkilinə diqqət yetirmək, uşaqları hərtərəfli inkişaf etdirmək üçün ən əlverişli şəraitdə tərbiyə etməyə imkan verir.

Tərbiyə prosesində fərqli nəsillərin nümayəndələri ilə eyni nəsil daxilindəki münasibətlər ailədə mühüm rol oynayır. Ailə kiçik sosial qrup olaraq üzvlərinə təsir edir. Eyni zamanda, hər biri şəxsi keyfiyyətləri, davranışları ilə ailənin həyatına təsir edir. Bu kiçik qrupun fərdi üzvləri, üzvlərinin mənəvi dəyərlərinin formalaşmasına töhfə verə bilər, bütün ailənin məqsədlərinə və həyat münasibətlərinə təsir göstərə bilərlər. Ailə nə qədər kiçik olsa, üzvlərinin psixoloji uyğunluğu üçün tələblər bir o qədər yüksəkdir. Böyük ailədə psixoterapevtik yük paylanır, maraq qrupları və mənəvi yaxınlıq yaranır: ata-oğul, nənə-nəvə və s..

Kiçik qrup olaraq ailə öz xüsusiyyətlərinə görə öz üzvlərinə insanın cəmiyyətə aid olduğunu hiss etməsinə, təhlükəsizlik və əmin-amanlıq hissini artırmasına, kömək etmək istəyinə səbəb olan emosional təzahürlər və duyğu ehtiyaclarının ödənilməsi üçün belə şərait yaradır. Ailənin ən vacib funksiyalarından biri onun bütün üzvlərinin şəxsiyyətinin inkişafı üçün şərait yaratmaqdır. Şəxslərarası münasibətlər, müəyyən qeyri-rəsmi qarşılıqlı əlaqə və ünsiyyətə subyektlərin qarşılıqlı hazırlığına əsaslanan, simpatiya - antipatiya hissi ilə müşayiət olunan psixoloji münasibətlərdir. Valideyn münasibətləri uşağın ailədə davranışına təsir edir. Mənfur və rədd edilmiş uşaq ailədə özünü lazımsız, artıq, arxa plana keçirmiş kimi hiss edir. Bu cür uşaqlar bəzən ailədəki mövqeləri üçün mübarizə aparırlar və ya pis davranışları ilə diqqəti cəlb etməyə çalışırlar ki, bu da valideynləri tərəfindən təsdiq edilmir, ancaq uşağın ailənin diqqət mərkəzində olmasına kömək edir. Onlardan həddindən artıq qorunan valideynlərin övladları, lazımsız yerə arxa plana keçərək, görkəmli mövqe tuturlar. Ətrafdakıların diqqətini özlərinə yönəldirlər. Bu uşaqların ehtiyacları digər ailə üzvlərinin ehtiyaclarından üstündür. Çox tələb olunan, məcbur edilən və əmr edilən uşaq da düzgün yetişdirilmir. Valideynlərin diqqəti həm ona, həm də həddindən artıq qorunan uşağa yönəlib, lakin digər ailə üzvlərindən əvvəl qoyulmayan tələblər onun qarşısında qoyulur. Bu yanaşma yanlışdır. Valideynlər uşağın maraqlarını formalaşdırır, ona müəyyən idman fəaliyyətləri seçməyi, dost seçiminə, gələcək peşə məsələsinin həllinə, cinsi problemlərə münasibətinə və sosial mövqeyinin inkişafına təsir etməyi məsləhət görür. Valideynlərindən götürülmüş öz dəyərlər sistemə sahib olan uşaq, bunu həmyaşd dostlarının fikirləri və davranışları ilə müqayisə edə və ən əsası şəxsiyyət kimi yetişməsinə kömək ola bilər.

Məqalənin aktuallığı. Mövzunun aktuallığı ailənin əsas elementlərinin və əsas funksiyalarının araşdırılmasıdır. Ailə mühitinin şəxsiyyətin inkişafına təsirini göstərən bu məqalədə ailədəki psixoloji iqlimin həmçinin şəxsiyyətlərarası münasibətlərin uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasına təsirindən danışılır.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə müxtəlif psixoloq və pedaqoqların ailə mühitinin şəxsiyyətin inkişafına təsiri haqqında fikirləri araşdırılır və uğurlu nəticə əldə etmək üçün bir çox təkliflər araşdırılır. Ailə tərbiyəsində ailə sosial bir institut kimi diqqət mərkəzinə gətirilir. Valideynlərin uşaqların tərbiyəsində formalaşmasında ən əsas ünsürü kimi dəyərləndirilir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalə orta və həmçinin ali məktəblərin bakalavr səviyyəsində seminar deyən müəllimlər və təhsil alan tələbələr üçün faydalı olacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Андриенко Е.В. Социальная психология. М.: Академия, 2004.
2. Allaverdiyeva F.M., Tagiyeva S.S. Pedaqogika. Bakı: Elm-Təhsil, 2018.
3. Вершловский С.В. Личность, семья, школа. СПб.: Изд – во СПб. ун-та, 1996.
3. Həsənova Ş. Uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasında valideyn-övlad münasibətləri. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının M. Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, 2012, № 10. s. 448-450
5. Yusifpur Ə. İslamda ailə üzvlərinin hüququ. Bakı, 1998.
6. Qasımova L., Mahmudova R. Pedaqogika. Bakı: Çəşmə, 2012.

A.A. Umarova

Значение семейного воспитания в гуманистической педагогике

Резюме

Если родители психологической точки зрения не соответствуют друг-другу, то это создает в их семье неблагоприятный психологический климат. Одно из важнейших условий в семье - семейное окружение. Второе условие - основная роль родителей в формировании личности ребенка. Третье условие - полное отражение основных функций, отраженных в иерархической структуре.

В статье описаны основные функции семейного устройства.

A.A. Umarova

The importance of family education in humanistic pedagogy

Summary

If the parents of the psychological point of view do not correspond to each other, then this creates an unfavorable psychological climate in their family. One of the most important conditions in a family is the family environment. The second condition is the main role of

parents in the formation of the child's personality. The third condition is the full reflection of the main functions reflected in the hierarchical structure.

This article describes the basic functions of a family device.

Redaksiyaya daxil olub: 21.08.2021